

Az ember törvénye

TÖRÖK ENDRE

Az önpusztító teremtés. Most látjuk csak igazán, mennyi bajt hozott fejére az ember, amióta öncélnak állítja magát. Abban a feltevésben, hogy a maga törvénye a törvény és sorsát a hatalma alá vonhatja, életét áthatja az önpusztító teremtés. Mivel halandóságát a léte elleni merényletnek tartja, halhatatlanságát annak tudatával próbálja megszerezni, hogy mindenre képes, és a dolga egy másik „világteremtés”. Isten kihívásaként a saját terve szerint gondolja igazolni magát. Attól a rögeszmétől vezetve cselekszik, hogy ezáltal szabad, független lény, aki semmilyen felettes akaratnak nem tartozik számadással. De ez a heroizmusában is vak öntudata a teremtő erejének elfajulásával is jár, amennyiben a szabadság káprázata eltakarja előle esendőségét, minthogy jószerivel semmi sem akként történik, ahogyan szeretné. Mégpedig azért nem, mert az ember a saját elképzelése szerint sohasem lehet azonos önmagával.

Miről van szó valójában, ha ezt a paradoxont felismerjük mint kritikus jelent, és még inkább mint fenyegető jövőt? Nyilván az élet egyensúlyának felbomlásáról beszélhetünk, ami folytonos tapasztalatként jelenik meg előttünk. Ez a felbomlás valójában nem más, mint hogy az ember teremtménye, a technokrata elv rátelepszik az egyén lelkére, amely nem az ember „érdeme”, viszont göggyében az ember csak a saját művének tulajdonít jelentőséget. Mintegy versenyre kelve Isten tervével, azt tartja méltónak az emberhez, ami tőle származik. Pedig akár a zárt, akár a nyitott társadalmakat nézzük, a lélek a technokrata elv provokációjának van kitéve, és ebben az értelemben az életet áthatja a legitim bűnösség. A zárt rendszerek bűnössége, persze, vakmerő és brutális, egy feltett ideológia nevében Isten tervének meghamisítását, kigúnyolását hordja, az isteni akarat behelyettesítését az önelvű emberi akaratval. Viszont a nyitott rendszereket behálózó bűnösség, éppen nyitottsága okán, mélyen elrejtőző szervezettség. Rejtőzködik többek között a szavak által, a szavak megrágalmazásával, amikor a tulajdon szentségét állítja a középpontba. A jog képmutatása az önzés profán körébe vonja a szentséget, amely szakrális fogalom. A tulajdon szakralizálása erőszak a lélek ellen. A tulajdon csupán emberi jog, de nem szentség, miként az ember sem azáltal ember, mert tulajdona, hanem mert lelke van.

Az ember mint isteni képmás a világ betöltésére van küldve. Nem a hódítására, hanem a szolgálatára. Teremtő képességét arra kellene használnia, hogy a világot – mint Goethe írja – csemetekertté változtassa. Ezzel szemben e korunk vétkeként, a technikai fejlődés kiváltja az ölés, általában az élővilág elpusztításának fejlettségét is. Úgy tetszik, mintha a gonosz erő a diktatúrák részleges bukása után a technokrata elvbe ágyazná bele szándékát az ember ellen, hogy végképp elforduljon önmagától mint teremtett lénytől: tagadja meg teremtményiségét és kizárólag a saját hatalmát tekintse hiteles tényezőnek. Az ördög csele azonban végzetes helyzetbe sodorja az emberre rábízott világot. A technokrata elv az ember helyett maga válik autonómmá, és mennél inkább azzá válik, annál kevésbé tudja az ember megőrizni önmagát mint személyt, és előtte áll a dilemma: hogyan tudna kitörni az önpusztító teremtés paradoxonából?

Az élet lefokozása a lélek lefokozása által egy csaknem másfél évszázados rögeszmével társul. Eszerint a tudomány vallása végül is ki fogja vezetni az embert léte labirintusából. De a tudomány csak viszonylagos és nem végső erő, amint ezt *Max Planck*tól *Heisenbergig* éppen a modern természettudomány vezető szellemei sejtették meg leginkább a hitelesség fokán. „A mérhetetlenül gazdag, állandóan megújuló természettel szemben az ember – írja Planck – bármennyire előrehalad a tudományos megismerésben, megmarad csodálkozó gyermeknek és folyton el kell készülnie újabb meglepetésre. Így látjuk önamagunkat egész életünkben. Magasabb hatalomnak alávetve, amelynek lényegét az egzakt tudományok felől sohasem tudjuk megragadni, amelyről azonban, ha kicsit is utána gondolunk, nem lehet nem tudomást venni. Az értelmes ember számára, akinek nemcsak tudományos, hanem metafizikai érdeklődése is van, csak kétféle hozzáállás lehetséges, melyekből választhat: vagy félelem és ellenállás, vagy alázat és bizalommal teli odaadás.” Ha „kicsit is utána gondolunk”, jól láthatólag ma már a félelem és az ellenállás hatja át a századvég emberét, aki mindinkább felfogja, mekkor a baj, akárha az ökológiai veszélyre gondolunk, akárha a demográfiai robbanásra, nem szólva arról, hogy változatlanul fennáll a fegyverek hatalma, és a történelmi örökségnek nincsen vége. Mi több, nem is látni, hogy a még mindig fel-feltörő birodalmi eszmék mikor öltenek ismét politikai, netán vallási értelemben agresszív formát. A technokrata elv ugyanis a természeténél fogva önmagában hordja az erőszakot, és mint autonóm szerveződés, ki tudja, mikor bírja, bírhatja rá az embert, hogy ezt az erőszakot valamilyen ideológia álarcában használja, alkalmazza is.

Az egzisztenciális válság. „Alázattal és bizalommal teli odaadás” híján a merőben technikai célt egy diabolikus erő járja át. Ezért a történelem embere nem is tudja mire vélni, hogy kicsúszott kezéből az élet ellenőrzése. Tetteit egy *saját* világ berendezésére nem, vagy csak részben igazolja a közérzete, minthogy ez a közérzet képtelen elhárítani, kiiktatni szorongásait. Sem a hatalom vágyát, sem a félelmét nem semmisíti meg, s bármelyik kerekedik felül benne, nincs feltétlen bizonyossága elhatározásainak: az *önpusztító teremtés* jegyében vonszolja életét. A létesítmények követelésének alávetve, lényét áthatja a hiábavalóság, a tanácstalanság érzése, s hogy ezt a tanácstalanságot elfedje, életét mindig újra próbálja szervezni, a létesítmények egyre magasabb szervezettségtől várva önléte jóváhagyását. Mindez valójában az intézményesség uralma a lelkiesség fölött. Márpedig ha az ember a beleírt lelkiége ellen cselekszik, bármely pillanatban összeomolhat a világa. Amennyiben az ember műve nem erre az isteni beleírásra támaszkodik, csupán csak a hatalmasság káprázata, egzisztenciális romlás és zűrzavar. *Viktor Frankl*, a „frusztrációk pszichiátora” szerint „ha fel akarjuk tárni az egzisztenciális üresség okait, akkor kétféle okkal magyarázhatjuk: az ösztön és a hagyomány elvesztésével. Az állattal ellentétben az embernek nem mondják meg az ösztönei, hogy mit *kell* tenni, a mai embernek nem mondják meg a hagyományok, hogy mit *köteles* tenni, és úgy tűnik, hogy gyakran nem is tudja már, hogy mit *akar* tenni. Annál inkább arra törekszik, hogy vagy csak azt akarja, amit mások tesznek, vagy csak azt, amit mások akarnak. Az első esetben konformizmussal van dolgunk, az utóbbiban totalitarizmussal”. A személyt maga alá vető autonóm szervezettségben az ember önmaga ellen fordul. Akár a konformizmusnak, akár a totalitarizmusnak adja alá az életét, automatikus lény: hiányzik belőle annak a tudata, hogy saját lelkiismeretére van bízva. Igaz, a lelkiismeret bűnbe is vetheti az embert, a lelkiismeret – mint *Dosztojevszkij* írja – szörnyű eltévelyedésekre veheti rá az embert, de szabadsága folytán az egyén képes lehet eldönteni, mikor törekszik rosszra vagy jóra, mikor enged az egyik legnagyobb bűnnek, a *gyávaságnak*, amely mind a konformizmusban, mind a totalitarizmusban az egyén önfeladásával, elveszettségével jár.

A történelem inkognitója. A lélek hullása drámai folyamat: öntörvényűséget állítva az ember mintha éppen a végső törvényen kívül került volna. Ezért is kapcsolódik össze lényegében a teremtő akarat és a félelem. Korunk története, a látszat ellenére, rejtőzködő történelem, még ha időnként, mintegy véletlenül, a látvány mögül kibukik is a takart valóság. A titkos történelem, amely valamiként, persze, mindig is meghúzta magát a tények mögött, önálló emberi eltervezettségnek tetszik, de ez káprázat csupán. A titkos történelem a világgazdaság sok tekintetben illegitim jellegéből következik. Jószerivel nincs semmi, amit ne a törvénytelen ségek árnyéka kísérne, igaz, nem feltétlenül büntetőjogi, ha-

nem erkölcsi értelemben. A történelem inkognitója tehát egy nála is szövevényesebb titoknak, a világgazdaság inkognitójának van alárendelve. A feltároló világban ezért nincs is biztos érték, amit az ember kockázat nélkül követhetne, ha meg akarja őrizni önmagát mint fensőbb küldetést. Nagyjából az ipari forradalom áttöréséig ugyanis mindig volt viszonyítási pontja a keresztény kultúra emberének, volt transzcendens támasztéka, és ezzel a létében eligazodása is. Ez az eligazodás megszűnt, az egyén védtelenül áll mind a világgal szemben, mind önmaga előtt. Bűnös-ként is, áldozatként is szorongattatása a nem távoli jövőben valószínűleg el fogja érni a tűrés határt. Viszont az ember élni akar, ha pedig élni akar, az önkényes akaratból fakadó bűnének helyrehozása a dolga. Az ember beletartozik az univerzumot átható egységes rendbe, amely ellen fellázadhat ugyan, csak éppen kitörni nem képes belőle. Ezáltal mégiscsak belül van a törvényen, hogy az legyen, *aki*, üdvösségre hívott lény. A modern világ roppanásai minden bizonnyal elébe hozzák ismét a magasabb elvhez való folyamodást, tekintve, hogy nincsen hely, ahová különben folyamodják. Ez a fordulat nemcsak és nem is elsősorban tőle függ ugyan, de fensőbb jóindulatból, menekvés-ként, helyrehozás-ként fenn van tartva számára. Az önpusztító teremtésből – akár tudja, akár nem – a lelke ínsége kiált, márpedig – a Tanítás szerint – ott, ahol elburjánzott a bűn, túlárad a kegyelem (Róm, 5,20), mely mindig „elég”, még a legnagyobb elesettségben is, mert akkor tör elő hatalma (2 Kor 12,9).